

Jagna Pogačnik

“MALI LEŠ” ZA KNJIŽEVNE SLADOKUSCE (PRIČE ZORANA FERICA)

Zoran Ferić (1961) vlasnik je jednog od najkonzistentnijih i najzanimljivijih prozних rukopisa posljednjeg desetljeća. Taj “najveći hipohondar hrvatske nove proze”, kako ga često nazivaju u medijskim predstavljajima, jedan je od najvećih majstora kratke priče koju su iznjedrile devedesete, a njegove dvije zbirke, “Mišolovka Walta Disneya” (1996) i “Anđeo u ofsajdu” (2000) svakako spadaju u najgornji dom toga žanra u hrvatskoj suvremenosti. Kritika je sve do prošlogodišnjeg njegovog naslova, odličnog romana “Djeca Patrasa”, koji, između ostaloga, tematizira ljubav srednjoškolskog profesora i učenice, inzistirala na stavu kako je Ferić majstor “samo” kratke priče, te kako su njegovi romaneskni naslovi (“Djeci Patrasa” prethodila je “Smrt Djevojčice sa žigicama”, 2003) nastali tek spajanjem i ulančavanjem kratkih priča jer za pravi roman nema dovoljno pripovjedačkog daha. Kako je ta, pokazalo se, pogrešna procjena i predrasuda definitivno pokopana nakon prošlogodišnjeg romana, slobodno se može reći kako je Ferić jednako suveren u obje prozne forme u kojima se do sada pokazao, čemu svakako treba dodati i kontinuirani i “društveno angažirani” kolumnistički rad kojim se bavi unatrag nekoliko godina.

Taj srednjoškolski profesor hrvatske književnosti zapravo je, generacijski, svojevrsna iznimka. Po godinama on je pravi predstavnik “quorumaša”, generacije koja je stasala oko istoimenog časopisa, u kojem je i sam objavljivao. No, njegov prozni prvijenac pojavljuje se u posve drukčijem vremenskom i poetičkom kontekstu, u kojem svojom “drukčijom” prozom ipak vrlo lako zauzima jednu od čelnih pozicija. Ferićeva sklonost groteski i apsurdu, zapravo, sjajno se ispreplela s isto takvom zbiljom o kojoj su ponešto drukčijim jezikom progovarali njegovi nešto mlađi kolege, predstavnici tzv stvarnosne proze. Dvije Ferićeve zbirke priča na neki način predstavljaju genetski cjelinu, iako druga, “Anđeo u ofsajdu” ne samo što predstavljala konačnu potvrdu Ferićeva talenta, već i određene tematske i stilske postupke primjećene već u “Mišolovci” razvija i dovodi gotovo do savršenstva. “Mišolovka Walta Disneya”, relativno kratka prozna zbirka, pokazuje Ferića kao autora koji se ne skriva iza neobičnih motiva, već je jedna od glavnih osobitosti i komparativnih prednosti njegova rukopisa – umijeće dobro ispričane fabule. A fabulu u prvoj zbirci pokreću bizarni motivi, kao i česti motivi bolesti. Bizarnost je, kako je to sam autor često navodio u svojim “objašnjavanjima” vlastite poetike – radikalno zaobilaženje tuge, pa nije ni čudno kako priče s takvim motivima često poentira neočekivano komičkim završetkom. No, glavno je polazište

za fabuliranje ove zbirke zapravo paranoja koju osjećaju njegovi junaci i koja postaje pokretačem radnje. Paranoja koja proizlazi s jedne strane iz socijalnog okoliša, ali i stvarnog ili hipohondričnog straha njegovih junaka, pa stoga naslovi poput "Žena kojoj su konstatairali rak maternice" nisu nikakva iznimka. Već je "Mišolovka" pokazala kako su Ferićeve priče konstruirane govoto inženjerskom preciznošću – stilski ekonomično, precizno i bez ikakvih višaka, u čemu ima i ponešto začudne racionalnosti. No, priče iz "Mišolovke" također su i manje čvrste strukture od onih iz druge zbirke, s manje ubačenih epizoda i ulančavanja fabule. Odnosno, za "Mišolovku" je još uvijek karakterističan određeni minimalizam kojeg će se posve riješiti u svojoj drugoj zbirci.

Logično je pitanje kako je to Ferić sa svojim apsurdnim i grotesknim pripovjedačkim svjetovima postao jedan od perjanica hrvatske nove, tzv. stvarnosne proze. Odgovor je zapravo veoma jednostavan – njegove su priče alegorijska slika prostora koji ga okružuje, njegovi motive bolesti dijalog su s bolešću trenutka koji vlada u svijetu izvan liječničkih ordinacija. "Ne polazim od uopćavanja, općih tema koje se društveno nameću, nego isključivo iz sebe, iz vlastite senzibilnosti kroz koju je, na jedan prikriveni način, reflektiran društveni problem", zapisat će autor u autopoetičkom tekstu "Tajna nečitkog rukopisa", objavljenom upravo u spomenutom časopisu "Quorum" 2000. godine.

Nakon "Mišolovke Walta Disneya" koja je, treba spomenuti, doživjela odličnu recepciju kritike i čitatelja, kao i prijevod na njemački jezik u izdanju ugledne austrijske nakladničke kuće "Folio Verlag", ali još uvijek nije Ferića do kraja ustoličila kao jedno od najvažnijih proznih imena recentne književnosti, pojavila se i druga, s velikim zanimanjem očekivana zbirka "Anđeo u ofsajdu". Ona je, svakako, indikativnija za njegov opus, jer je obilježava svojevrsno »zaoštavanje« poetičkih obilježja što su ih kritičari detektirali još u prvoj knjizi. Iščekivana famozna druga knjiga ovoga autora, a kažem famozna jer je riječ o za pisca obično ozbiljnom ispitu na kojem mnogi od njih padnu, dok drugi potvrde svoj status, u slučaju Ferić samo je potvrdila njegovo važno mjesto na zemljovidu hrvatske nove proze, koji posljednjih godina postaje sve razvedeniji i šareniji. Nije naodmet spomenuti kako je i spomenuti austrijski nakladnik ovoga puta reagirao još promptnije, pa je druga Ferićeva knjiga u vrlo kratkom vremenskom roku ugledala svjetlost dana i na njemačkom, a izbor njegovih priča objavljen je i na slovenskom i engleskom jeziku.

Ferićev »Anđeo u ofsajdu«, ali i sve što se nakon izlaska knjige zbivalo oko autora i njegove knjige, s jedne strane doista je vratilo vjeru u to kako književnosti ni u kojem slučaju ne kuca zadnja ura, ali i pokazuje i dokazuje kako iznimnu medijsku pozornost, iako rijetko, ipak mogu zavrijediti i književne pojave i njihovi uradci koji se ni u kojem slučaju ne mogu

svrstati u ladicu podilaženja publici, nego isključivo pod odrednicu istinski kvalitetne, inovacijske, čak pomalo i *off* književne produkcije. Za naše uvjete zaprepašćujući konsenzus, što ga je u ovome slučaju postigla inače poslovično nejedinstvena književna kritika, odreda proglasivši Ferićevu knjigu izvrsnom, kao i interes koji su za njezina autora pokazali čak i najtiražniji mediji, od Ferića su napravili pravu zvijezdu, što doista nije čest slučaj i čini mi se kako pomalo i zbunjivalo književne recipijente, ali i samoga autora koji se, ipak valja reći, u svemu tome, uz poželjnu dozu skromnosti i začuđenosti, odlično snalašao. 2000. godina bila je doista, u književnom smislu, godina Ferića koji ne samo što je za zbirku primio ugledne nagrade poput »Gjalskoga« i Nagrade »Jutarneg lista«, nego je odjednom postao jedan od važnijih »opinionmakera« u svim važnijim domaćim tiskovinama i elektronskim medijima. U spomenutom autopoeitičkom tekstu »Tajna nečitkog rukopisa«. može se pročitati i znakovita rečenica koja glasi: »Biti realist danas u Hrvatskoj, znači biti pisac apsurd«. Na žalost, devedesetih nas je zbilja doista uvjerila kako su priče, poput onih što ih piše Ferić, čak možda i pomalo ublažena realnost i kako pisca što bismo ga još nedavno nazvali »alternativnim« (ma koliko je ta odrednica u nas vrlo često rabljena u posve pogrešne svrhe, pa čak i zloupotrebjavana) danas možemo iščitati realinom, pomaknuti ga »iz ofsajda« i smjestiti pod svjetla reflektora naviknuta na posve drukčije pojavnosti, pa i ovjenčati ga etabliranim nagradama.

U svojoj drugoj knjizi, Ferić, naime, ostaje vjeran glavnim osobitostima svoga proznog rukopisa: briljantnom crnom humoru, groteski i apsurdno kao oznakama pripovjednog svijeta, fabularnim iznenađenjima i opsesivnim motivima tijela, nagona, paranoja i bolesti, odnosno hipohondrije, koja mu je priskrbila i titulu najvećeg hipohondra hrvatske književnosti koju autor, kao svoju privatnu paranoju koja je u međuvremenu postala i poetikom, u svojim javnim istupima, obično uvijek mora pobliže razlagati i elaborirati, ispisujući i izgovarajući u tim prilikama prave male traktate o bolestima, prepune britke ironije i cinizma. No, druga je Ferićeva knjiga upravo te motive i opsesije, kao što je već rečeno, radikalizirala i potencirala, ali i nadopunila nekim novim, što je rezultiralo ne samo drastičnijim grotesknim pripovjednim svijetom, nego i još boljim i uzbudljivijim proznim rukopisom.

Ferićeve priče iz ove knjige na neki način stavljaju znak jednakosti između svakodnevice i horora. Upravo žanr horora, točnije poigravanje s žanrom i njegovo iznevjeravanje, novost je ove knjige. Priče "Ralje", "Drvene čaplje" ili "Dodir anđela" započinju u toj žanrovskoj matrici, ili u jednom trenutku u nju upadaju, da bi ih pripovjedač naglim preokretom vratio u prostor koji ga i inače najviše zanima - prostor svakodnevice i

banalnoga - horora svakodnevice. Jer, doista, treba li nam to uopće reći pripovjedač, što su Spielbergove "Ralje" u usporedbi sa stahom od suvremenih bolesti i smrti, urbanim paranojama, seksualnim frustracijama, dječjim pogrebima ili perverzijama? Ferićeva sklonost prepoznavanju i naglašavanju grotesknog naličja svakodnevice možda je najbolje uobličena u motivu malog i ukusnog kolača, prepunog asocijacija na djetinjstvo, ali bizarnog naziva "mali leš". Taj neobičan spoj užitka i perverzije, dobrog i lošeg, lijepog i ružnog karakterističan je i za Ferićev naslovni motiv anđela koji je doslovce u ofsajdu; crni anđeo, anđeo u zahodu ili u ostarjelom profesoru oboljelom od karcinoma.

No, "Anđeo u ofsajdu" nije dobra knjiga samo zbog svojih neobičnih motiva i groteskne slike svakodnevice. U Ferićevu je pripovijedanju, naime, baš sve na svome mjestu. On jednostavno zna kako zanimljivo i postupno, s lakoćom ispričovijedati priču, njegova proza ima izvrsnu (horor, apsurdnu, grotesknu, tragikomičnu, sarkastičnu) atmosferu, izbrušene dijaloge, neočekivane obrate, čitavu galeriju majstorski oslikanih likova i dotjeranu konstrukciju, a u njegovu se pripovijedanju može primjetiti i iznimna racionalnost i preciznost izraza. Ferić je posebno vješt u postupnosti i naglim zaokretima fabuliranja, čime se dobiva na napetosti, a česti su i pripovjedni ekskursi, priče u priči koje su izvrsno inkorporirane u samu strukturu, a njihova je funkcija, također, i funkcija markera - gotovo fluorescentnog podcrtavanja neobičnih motiva i zbivanja. Česti provodni motivi na koje nailazimo u njegovim pričama u funkciji su povezivanja ponekad raspršenog pripovijedanja u dobro zaokruženu cjelinu, a u nekim se pričama prepoznaje i znakovita tendencija duljim proznim formama, čime se Ferić, na neki način, već nalazio jednom nogom u romanu, što se kasnije i ostvarilo. Priča "Blues za gospođu s crvenim mrljama" briljantan je primjer toga postupka. Ferić ima pripovjedne snage izgraditi koherentnu i zaokruženu priču i kombiniranjem fragmenata neobičnih situacija, "pakosnih slučajnosti", kao što je to u priči "Simetrija čuda". No, ako na trenutak izađemo iz panegiričkog tona, u Ferića možda ima i nešto slabije realiziranih priča (hemingwayevski napisana ratna proza "Otok na Kupi"), ali gledano u cjelini, čak i da je napisao samo odličan "Blues za gospođu s crvenim mrljama", "Tužnu bajka o Clari Schumann i Braći Grimm" ili "Anđela u ofsajdu", a to je samo početak nabiranja, taj bi podatak već bio posve zanemariv.

Kao i većina pripovjedača mlade hrvatske proze devedesetih, kod kojih se može govoriti o (dobrodošloj) urbanosti svjetonazora, Ferić je s jedne strane hiperurban, sa snažnim senzibilitetom za urbane paranoje i njihovu apsurdnu pozadinu, ali s druge strane ispisuje i tzv. otočke priče (smještene na otok Rab) koje, treba naglasiti jednako uspješno, uspostavljaju i svojevrstan, iako netipičan - kako se to obično naziva - "dijalog s tradicijom", u ovome

slučaju s prozним opusom Slobodana Novaka. Novakov izgubljeni zavičaj u Ferićevim je otočkim pričama doživio metamorfozu u pronađeni, drugi ili alternativni zavičaj koji, mada na trenutke predstavlja prostor u kojem se može odahnuti, zapravo zadržava karakteristične ferićevske apsurdno-groteskne odlike.

Snažne, bizarne slike poput onih iz čekaonice za testiranje na aids, s dječjeg pogreba ili iz lječilišta, zapravo su za čitatelja izuzetno duhovite i zabavne. U tome i jest pravo majstorstvo pripovijedanja, ali i paradoks - Ferić, naime, pripovijeda o bizarnom, bolesnom i perverznom, a tome se smijemo i to nas zabavlja, oslobađajući u nama onu malu dozu perverzije koju, priznali mi to ili ne, imamo u sebi, pa makar i negdje u ofsajdu. Kao da je pripovjedač postavio zamku – naime, otkvaćenim odmacima prema grotesknom u čitatelju se pokreće mehanizam "anđela u ofsajdu", on postaje voajer bizarnih i bolesnih slučajnosti, prepoznavatelj "zaliha nevjerojatnoga" u svakodnevnim banalnostima i to ga baš zabavlja. Ništa čudno, jer pripovjedač zapravo ima vrlo jednostavnu nakanu, navedenu kao podnaslov jedne proze - "Pričam ti život".

No, s druge strane, i u tome jest paradoks kao popratni efekt Ferićevih priča, taj smijeh kojeg čitatelj ne može sakriti vrlo je blizak svome antipodu, odnosno suzama. Ne radi se tu o pomalo ofucanom terminu "smijeh kroz suze", jer kod Ferića ništa nije tako predvidljivo, nego o tome da, ruku na srce, Ferić piše iznimno tužne priče. Mada je tuga implicitna i mada ova knjiga, prepuna crnoga humora i groteske, ne pretendira nekakvim dvostrukim obratom ukazati na tu popratnu pojavu naših života, niti ispatetizirati čitavu stvar obratnim putem, "Anđeo u ofsajdu", kako uostalom može nagovijestiti i sam, izvrstan naslov, jedna je jako tužna knjiga, no kada čitatelj to shvati sve je ionako već gotovo. Ferić ga je, naime, naveo na posve drugi put recepcije, a tuga će doći poslije kao efekt sa zadržkom. U već spomenutom autopoetičkom tekstu Ferić to i sam priznaje nazivajući vlastitu (literarnu) sklonost odvratnome i crnom humoru – "strategijama potiskivanja tuge". Mada čitatelju, kao rukavicu u lice, baca bizarnost, grotesku, pa i odvratnost, Ferića kao pripovjedača ipak vidim kao iza zavjese sakrivenog, tužnog klauna koji u tome "izvrnutome" svijetu jako dobro zna da nešto nije u redu, pa kada i spozna da između realnosti i apsurdna treba staviti znak jednakosti, još uvijek se pita – zašto je to tako?

Ferićevim pričama teško mogu pronaći mane i oni ponešto konzervativnijeg ukusa, koje možda zbunjuje njegov tematsko-motivski sklop, jer je riječ o formalno zaokruženim, stilistički nevjerojatno urednim pričama, s uvjerljivim dijalozima i pogodnom atmosferom. One su, naime, doista rezultat pomno razrađenog i originalnog proznog koncepta, kojeg autor,

u svome stilu, objašnjava dosjetkom – “to je umekšana varijanta Hemingwayeve tvrdo kuhane proze, nešto kao jaje između umeko i utvrdo”.

Posudimo li terminologiju iz žanra rock kritike koja često u (pr)ocijenjivanju aktera te scene navodi kako netko pjeva ili svira "iz one stvari", moglo bi se reći kako Ferić doista tako piše. Dok su anđeli u ofsajdu, on istrčava na teren, pred čitatelje, i pokazuje im naličje njihova života i tijela, a njih to strašno veseli i zabavlja, jer im patologija svakodnevice nudi i puno bizarnijih detalja. Zoran Ferić, taj genijalni Monthy Python hrvatske proze, autor je pravih priča-poslastica, ili njegovim rječnikom, "malih leševa" za prozne sladokusce.